

УДК 342(477)

В. Й. Ганяк,

аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПРАКТИКИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

V. Haniak,

postgraduate student of division of European, globalization, integration and management
of national security, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

EUROPEAN AND NATIONALS OF POLITICAL AND LEGAL REGULATION OF CHURCH-STATE RELATIONS: THE SECURITY DIMENSION

У статті здійснено спробу аналізу вітчизняного та європейського досвіду політико-правового регулювання державно-конфесійних відносин на відповідність вимогам щодо безпеки, які закладено в нормах міжнародного права.

The article is an attempt to analyze domestic and European experience in political and legal regulation of church-state relations in compliance with safety, which lies in international law.

Ключові слова: міжнародне право, державно-конфесійні відносини, правове регулювання, правовий механізм державного регулювання, свобода совісті, свобода релігії, національна безпека, громадська безпека, громадський порядок.

Key words: international law, state-confessional relations, state regulation, legal mechanism of state regulation, freedom of conscience, freedom of religion, national security, public safety, public order.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Долучившись до цінностей демократичних країн, незалежна держава Україна проголосила свободу совісті й релігії (віросповідання) основним принципом правового регулювання державно-конфесійних відносин.

Актуальність теми обумовлена необхідністю наукового дослідження політико-правового регулювання державно-конфесійних відносин з метою виявлення недоліків та прогалин, а з'ясування можливостей запозичення міжнародного досвіду європейських країн. Також слід враховувати, що процес євроінтеграції України вимагає приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Європейського Союзу в сфері захисту прав людини.

На теперішній час поки відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би регламентував єдину концепцію державної політики в сфері взаємовідносин держави з релігійними об'єднаннями. Тому й не дивно, що проблеми правового регулювання державно-церковних відносин в Україні знаходяться в центрі підвищеної уваги як науковців, так і представників органів державної влади, громадських і релігійних організацій. На нашу думку, важливим і необхідним є осмислення як у практичному, а так й в теоретичному сенсі ролі безпекового виміру в процесі побудови вітчизняної моделі державно-конфесійних відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Огляд публікацій з пропонованої теми показує, що вивчення проблеми правового регулювання державно-

конфесійних відносин належить до сфери зацікавленості багатьох суміжних галузей гуманітарних знань.

Правові і релігієзнавчі особливості досліджуваної проблеми висвітлювались у роботах А. Арістової, М. Бабія, В. Беда, О. Бикова, Є. Додіна, Г. Друзенка, В. Єленського, М. Заковича, С. Здіорука, Ю. Кальниша, В. Климова, А. Колодного, М. Палінчака, О. Сагана, М. Штокала, Л. Филипович та ін.

Узагальнені дані щодо характеристик моделей державно-конфесійних відносин європейських країн містяться в роботах зарубіжних вчених К. Дюрема, М. Мартіно, Г. Робберса, С. Феррарі, Л. Франкен, та ін.

Проте обрана нами проблема дослідження безпекового виміру політико-правового регулювання державно-конфесійних відносин й досі залишається малодослідженою, в багатьох публікаціях вона згадується лише фрагментарно. Між тим, в умовах військово-політичного конфлікту в Україні необхідно чітко розуміння стосовно того, якими мають бути головні принципи встановлення безпекових обмежень у процесі врегулювання державно-конфесійних відносин.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду правового політико-правового регулювання державно-конфесійних відносини на відповідність обмеженням в інтересах безпеки, які закладено в нормах міжнародного права.

Для досягнення вказаної мети необхідно виконати наступні завдання:

— з'ясувати, які допустимі види обмежень релігійної свободи з міркувань безпеки закладено в найважливіших міжнародних нормативно-правових актах, у тому числі в основних документах Європейського Союзу;

— проаналізувати досвід європейських країн у питанні правового регулювання державно-конфесійних відносин на відповідність обмеженням щодо безпеки, які встановлює міжнародне право;

— проаналізувати вітчизняний досвід правового регулювання державно-конфесійних відносин на відповідність обмеженням щодо безпеки, які встановлює міжнародне право.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Становлення демократичного суспільства в значному ступені залежить від стану свободи совісті та нормативно-правової бази її забезпечення; від повноти реалізації права на свободу совісті багато в чому залежить процвітання суспільства і успішність держави. Більшість демократичних країн намагається рухатися в бік ідеалу свободи совісті, свободи релігії та переконань, саме тому її принципи отримали певну нормативну значимість.

Здійснення прав людини пов'язане з проблемою обмеження прав людини. Тобто своє право людина здійснює доти, поки воно не суперечить і не зазіхає на права іншої людини, на загальносоціальні інтереси. Обмеження прав людини встановлюються як у національному законодавстві, так і в міжнародних актах з прав людини [3, с. 101].

Міжнародне право людини забезпечує основу для практичного вирішення ситуацій, коли свобода релігії або переконань, як видається, вступає в протиріччя з іншими правами людини, або є конкуруючою вимогою щодо захисту свободи релігії або переконань. Найбільш важливими актами міжнародного права є: Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р., ст. 18), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ООН, 1966 р., ст. 18, далі — МПГПП), Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань (ООН, 1981 р., ст. 1), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ООН, 1965 р., ст. 5), Конвенція про захист прав людини та основних свобод (Рада Європи, 1950 р., ст. 9, далі — Європейська Конвенція). Кілька взаємопов'язаних принципів можуть бути сформульовані на підставі аналізу прецедентного права:

— недопущення дискримінації: означає, що не існує ніякого "права на дискримінацію";

— нейтральність і неупередженість держави у відносинах між релігіями і, як між релігійними і нерелігійними формами переконань;

— повага до інших переконань і обов'язок держави створити рівноправні умови для взаємовідносин між різними групами різних релігій або переконань, якими підкрислюється повага до віруючого;

— плюралізм і толерантність;

— інституційна та особиста автономія;

— пропорційність при визначенні того, що втручання держави в право сповідувати релігію є виправданим: обмеження повинно мати законну мету, а засоби, які використовуються для досягнення цієї мети повинні бути пропорційними і необхідними в демократичному суспільстві;

— відсутність ієрархії прав: означає, що в кожному разі, робиться спроба максимізувати кожне з прав та забезпечити, щоб жодне з них не було неправомірно принесена в жертву;

— легальність, тобто обмеження прав повинно бути чітким, доступним для громадськості, не ретроспективним, існує можливість для людини зрозуміти обставини, при яких може бути накладено таке обмеження і передбачати наслідки своїх дій з певним ступенем визначеності [16].

Зокрема, ч. 3 ст. 18 МПГПП встановлює, що свобода сповідувати релігію або переконання може піддаватися лише таким обмеженням, які визначені законами та необхідні для: охорони громадської безпеки і порядку; здоров'я; моралі; основних прав і свобод інших осіб.

У цілій низці актів, які діють у рамках ОБСЄ (Організації з безпеки та співробітництва в Європі) також проголошується "свобода думки, совісті, релігії і переконань": Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1975 р.) і Паризька хартія для нової Європи (1990 р.), Документ Копенгагенської зустрічі 1990 р. "Конференція з людського виміру ОБСЄ". Ці документи також проголошують недоторканим право кожної людини на свободу думки, совісті, релігії (віросповідання) [3, с. 99] та встановлюють той же перелік обмежень права сповідувати релігію. В іншому міжнародно-правовому документі — Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії і переконань (1981 р.) наголошується, що "будь-яка дискримінація людини на основі релігійних переконань є образою гідності людської особистості і засуджується як порушення прав людини і його основних свобод".

Лісабонський Договір про функціонування Європейського союзу не тільки визнає конфесійний плюралізм, але й прямо вказує на доречність залишити питання державно-церковних відносин у компетенції окремих держав, що підтверджується статтею 17 Лісабонського Договору: "Союз поважає і не завдає шкоди, у відповідності з національним законодавством, статусу Церков і релігійних об'єднань чи співтовариств в державах-членах" [7]. Більше того, Європейський Союз (далі — ЄС) не заперечує права окремих країн вводити спеціальне законодавство стосовно релігії та Церкви в разі його кореляції з Європейською Конвенцією [4].

ОБСЄ вважає захист прав і свобод людини запорукою миру і стабільності в суспільстві. Звідси рекомендації приводити у відповідність з Європейською Конвенцією національні законодавства, особливо важливим є положення прописане у Рекомендаціях за результатами Віденської зустрічі ОБСЄ з проблем свободи совісті і віросповідання (2003 р.): "Настійно рекомендувати державам не зловживати поняттям "національної безпеки". Його не можна трактувати розширено. Також, не можна вводити обмеження на свободу совісті, обґрунтовуючи такий крок протизаконною практикою адептів тих чи інших релігій або ідеологічними міркуваннями, зокрема необхідністю захисту "культурної ідентичності" народу даної країни чи місцевості". Мотивуючи вищевказану рекомендацію тим, що такого роду злочини та правопорушення вже знайшли своє відображення в національному законодавстві, і немає ніякої потреби підганяти їх під поняття "національної безпеки" та вносити спеціальні зміни в законодавство. Якщо ж мова йде про ідеологічні

аргументи, навіть підтримувані більшістю громадян, то такі обмеження неприйнятні, оскільки вони відсутні в переліку можливих обмежень щодо реалізації прав людини, передбачених різними міжнародно-правовими документами. Зокрема це відноситься до такого популярного аргументу, як турбота про збереження "культурної ідентичності" народу даної країни чи місцевості.

У 2013 році Рада міністрів закордонних справ ЄС підготувала "Основні рекомендації ЄС щодо пропагування та захисту релігійної свободи або перенань", в яких ще раз наголосила на необхідності дотримання усіма державами норм міжнародного права [18].

Глобалізація також вплинула на особливості політико-правового регулювання державно-конфесійних відносин багатьох країн.

Як зауважує М. Неронова, існуючі релігійні традиції в сучасному глобалізованому світі змушені конкурувати в боротьбі за паству з численними новими релігійними рухами (далі — НРР), число яких особливо зросло з середини ХХ століття. Нові культу виявляються не тільки більш мобільними і пристосованими до сучасних соціокультурних реалій, але також і — більш напруженими в області духовного життя, оскільки в нових релігіях є момент живого духовного досвіду, який багато в чому вже втрачено традиційними конфесіями. Але саме містичний досвід становить духовне ядро релігійного життя і тим самим виділяє релігію з поміж інших соціальних інститутів. При цьому релігійні традиції покликані задовольняти потребу людини у духовній опорі, виявляються не в змозі подолати бар'єр, який відокремлює сучасну "секуляризовану людину" від змісту містичного досвіду. В результаті цього людина намагається реалізувати свої духовні потреби іншим шляхом, далеким від традиційної релігійності. Внаслідок подібного духовного пошуку в світі зростає кількість нових релігійних рухів, у той час як традиційні конфесії в боротьбі з НРР відштовхують від себе багатьох сучасних богошукачів замість налагодження з ними конструктивного діалогу [9, с. 67].

У той же час, на думку соціолога П. Бергера, необхідно завжди враховувати той факт, що релігійний досвід за самою своєю природою є постійною загрозою громадському порядку — не тільки в сенсі того чи іншого суспільно-політичного status quo, але також у більш фундаментальному сенсі життєдіяльності людини. Релігійний досвід радикально релятивізує, якщо не знецінює взагалі, буденні турботи людського життя. Ці небезпеки зменшуються і рутинізуються за допомогою інституціоналізації традиції, яка не тільки опосередковує релігійний досвід, але також приручає його. Таке приручення релігійного досвіду є однією з найбільш фундаментальних соціальних і психологічних функцій релігійних інститутів. Релігійна традиція являє собою саме той захисний механізм переважаючої (повсякденної) реальності, який охороняє її кордони від загрози спустошуючого вторгнення надприродного. Релігійний ритуал, наприклад, приписує, щоб зустрічі зі священною реальністю повинні проходити в певний час і в певному місці під контролем досить розсудливих функціонерів [2, с. 219—221].

М. Неронова особливо підкреслює, що, на відміну від давно визнаних релігій, НРР досить часто є опозиційними по відношенню не тільки до релігійних конфе-

сій, а й до суспільства в цілому, що представляє цілком реальну небезпеку [9, с. 68].

Але як слушно зауважує Л. Филипович, "якщо ж НРР зазнають напад та агресивної критики, вони скоріше підуть в опозицію до соціуму, втомившись доводити йому свою світоглядну нешкідливість, соціальну корисність" [15].

Як свідчить прецедентна практики Європейського суду з прав людини, співпраця між державою і релігійними конфесіями може існувати навіть тоді, коли вона не відповідає правилам суворої рівності. Рівність (ст. 14 Європейської Конвенції) повинна строго застосовуватися до свободи, але не обов'язково до співпраці. Рівність (ст. 14 Європейської Конвенції) має бути строго застосовним до свободи, але не обов'язково до співпраці. Навіть ситуації привілейованого співробітництва між державою і панівною церквою (наприклад, співпраця держави з державною церквою Греції чи Англії), не розглядалися як такі, що суперечать релігійній свободі в тому вигляді, в якому вона захищена Європейською Конвенцією. Важливо, щоб така співпраця не завдавала жодної шкоди свободі дій інших релігійних об'єднань і окремих осіб у релігійних та ідеологічних питаннях. Мета ст. 9 Європейської Конвенції полягає не в тому, щоб встановити певний однаковий критерій для церковно-державних відносин у державах, які є членами Ради Європи, і не в тому, щоб нав'язати примусовий секуляризм (laicite), а спрямована на забезпечення адекватної гарантії на свободу релігії і світогляду. З іншого боку, існує поширена думка про те, що ставлення держави до релігії є головним чином політичним питанням, і результатом — в значній мірі — історичної традиції і соціальних обставин кожної країни [8, с. 17].

Зобов'язання держави поважати і захищати свободу релігії і світогляду впливає не тільки з того, що вона вважає переконання своїх громадян правильними чи їй так зручно, але тому, що вони є суттєвим елементом демократичної системи, першочерговим загальносуспільним інтересом, а не тільки приватним інтересом окремих осіб або їх об'єднань. Це є щось таке, чого легко досягти по відношенню інших свобод — наприклад, свободи вираження поглядів, або свободи асоціацій — але іноді нез'ясовним чином ігнорується, коли постає питання релігійної свободи. До цього слід додати, що в дійсності закони, які вважаються цілком "нейтральними", зазвичай узгоджуються з етичними цінностями, домінуючими в певному соціальному середовищі в певний проміжок часу (наприклад, мусульмани чи Свідки Єгови) [8, с. 23].

У більшості конституцій європейських країн проголошується режим відокремлення церкви від держави, що зовсім не означає відсутності будь-якого контролю з боку держави за діяльністю релігійних об'єднань. Держава не ухильється від правового регулювання їх статусу і діяльності. За рахунок політико-правового регулювання діяльності релігійних об'єднань держава намагається забезпечити певний баланс інтересів, який би дозволив гармонізувати державно-конфесійні відносини. В процесі регламентування правового статусу релігійних організацій національне законодавство європейських країн виходить з визнання свободи совісті та віросповідання, тобто права сповідувати будь-яку релігію, вільно вибирати і поширювати релігійні переконання.

Аналізуючи досвід державно-церковних відносин країн Центрально-Східної Європи, І. Федючек одна з перших серед вітчизняних науковців акцентувала увагу на критерії обмеження права на свободу релігії (віросповідання) або переконань, визначені конституційними нормами країн. Це право підлягає обмеженням, як наприклад, це передбачено конституціями Чеської та Словацької республік, встановлюються законом і є необхідними в демократичному суспільстві для охорони суспільної безпеки, громадського порядку, здоров'я та моралі, а також основних прав та свобод інших осіб. Обмеження свободи совісті та віросповідання можуть мати місце, якщо вони спрямовані проти національної безпеки (Болгарія), безпеки держави (Польща) [14, с. 82].

Неважко помітити, що в обмеження свободи совісті та віросповідання в Болгарії та Польщі, можна розглядати як розширені по відношенню до норм міжнародного права. Більш широке поняття, "національної безпеки" включає в себе такі поняття як "безпека держави", "громадська безпека". Як слушно зауважують зарубіжні дослідники К. Дюрем та С. Фераррі, інтереси національної безпеки можуть виступати в якості підстави для обмеження свободи релігії (віросповідання) або переконань тільки в тих випадках, коли вони збігаються з підставами, переліченими в обмежувальних умовах міжнародно-правових актів, які регулюють свободу релігії або переконань, наприклад, таких, як публічна безпека або здоров'я [17, р. 33].

У деяких європейських країнах запроваджено випробувальний строк для набуття офіційного статусу "невизнаними" релігіями (Естонія, Литва, Румунія, Угорщина); обмеження на право володіння майном (нерухомість, а також рухоме майно — історичні об'єктами культурної спадщини) для релігійних центрів, які перебувають за межами держави (Естонія).

Особливий інтерес для нашого дослідження представляє законодавство Словацької Республіки: релігійні об'єднання, яким не вдалося зареєструватися як релігійні організації або підписати міжнародну угоду живуть в дуже несприятливих економічних умовах. Станом на 2012 рік у Словаччині було зареєстровано 18 церков; умовою реєстрації релігійної організації є кількісний ценз (20 тисяч повнолітніх громадян республіки). Ця вимога є найвищим кількісним порогом для реєстрації в будь-якій з 57 країн-членів в Організації з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ), що свідчить про відсутність політичної волі влади цієї країни забезпечити реальну релігійну свободу для нових і невеликих релігійних об'єднань. Тим не менш, держава фінансує діяльність церков (релігійних організацій), у т. ч. оплачує працю священників. При цьому держава виходить з того, що духовні потреби населення забезпечують різні церковні інституції, які повністю або частково повинні фінансуватися з державного бюджету [12, с. 58]. Угода між урядом і одинадцятьма іншими зареєстрованими релігійними об'єднаннями є спробою врівноважити угоду цієї держави з Ватиканом і забезпечити рівний статус інших зареєстрованих релігійних об'єднань. Всі учні державних шкіл мають можливість обирати предмети з вивчення релігійної чи світської етики, в залежності від особистих уподобань чи батьків.

Після падіння комуністичного режиму, зміна правової системи не могла не відобразитися на державно-цер-

ковних відносинах в Угорській Республіці. Зміна базового законодавства про свободу совісті привела до розширення конфесійного спектра діючих релігійних об'єднань. Суттєво змінився характер діяльності релігійних організацій. Нині вона включає не тільки культову практику, а і соціальну, культурно-просвітницьку, освітню та підприємницьку діяльність. Це значно розширило сферу та масштаби взаємодій між державою, релігійними організаціями та їх правового забезпечення. Релігійний вплив відчутний у сфері освіти, збройних силах, у політичному житті Угорської Республіки [10, с. 177].

Специфікою Угорщини є те, що законодавством цієї країни передбачено два форми релігійних об'єднань: "релігійна організація" та "визнана церква". Реєстрація релігійних організацій здійснюється у Столичному суді Будапешта. Для їх реєстрації необхідно, щоб засновниками було не менше 10 дорослих осіб. Законодавство Угорщини дозволяє існування незареєстрованих релігійних груп, але обмежує їх у правах та преференціях, які мають зареєстровані релігійні організації. Щоб церква отримала визнання від держави релігійна організація має існувати в країні не менше 20 років та кількісно складати не менше 0,1% від населення країни (приблизно 10 тис. осіб) чи 100 років за кордоном та представити визнання двома іншими церквами того ж конфесійного напрямку. Діяльність визнаної церкви має відповідати конституції країни та не порушувати права і свободи інших релігійних об'єднань.

Вищенаведений аналіз досвіду європейських країн показав, що навіть у межах одного типу державно-конфесійних відносин існує досить значна варіативність у застосуванні обмежувальних критеріїв у процесі політико-правового врегулювання цих відносин, що об'єктивно обумовлює необхідність створення відповідної системної класифікації, яка б змогла полегшити визначення змісту та проблем безпекового виміру.

Безпеку як обмежувальний критерій традиційно розглядають в якості характеристики, яка оцінюється в альтернативній формі, тобто на відповідність встановленим у нормативно-правовому акті чи іншому правовому акті вимогам. Можна запропонувати наступну класифікацію безпекових (обмежувальних) критеріїв для аналізу правового регулювання різних моделей державно-конфесійних відносин у відповідності до характеру державної політики (policy style) забезпечення безпеки в релігійній сфері, яка складається з двох груп.

1. Безпекові (реєстраційно-дозвільні чи реактивні) критерії щодо різних видів діяльності релігійних об'єднань в правовому полі держави, крім соціального партнерства з державою:

- культурно-історичний для отримання дозволу (реєстрації);
- кількісний (статистичний) для отримання дозволу (реєстрації);
- просторово-часовий для отримання дозволу (реєстрації);
- міжнародно-правовий для отримання дозволу (реєстрації);
- розширений для отримання дозволу (реєстрації).

2. Безпекові (соціально-партнерські чи проактивні) критерії щодо можливостей соціального партнерства між державою та релігійними об'єднаннями:

- культурно-історичний для соціального партнерства;
- кількісний (статистичний) для соціального партнерства;
- просторово-часовий для соціального партнерства;
- ціннісний для соціального партнерства;
- універсальний (недиференційований) для соціального партнерства;
- розширений для соціального партнерства.

Особливо слід зауважити, що вищезазначені критерії можуть встановлюватися на різних рівнях правового регулювання державно-конфесійних відносин: міжнародному, конституційному, законодавчому, прецедентного права, підзаконних актів органів державної та місцевої влади, двосторонніх та багатосторонніх внутрішніх чи зовнішніх договорів. Також відмітимо, що для різних релігійних об'єднань (як правило, в залежності від отриманого правового статусу від держави) вищезазначені критерії можуть застосовуватися по-різному у найбільш важливих сферах (галузях) відносин держави і релігійних об'єднань: правовій (законотворчості і правозастосуванні), охороні громадського порядку, економічній, охороні здоров'я, культурі, освіті, видавництві, благодійній діяльності, місіонерській, а також у відносинах зі збройними силами та іншими силовими структурами держави, пенітенціарними установами і ін. Якщо перша група безпекових (обмежувальних) критеріїв спрямована на обмеження чи виключення негативних проявів (мінімізацію ризиків) діяльності релігійних організацій, то друга група критеріїв за рахунок відбору певного кола церков (релігійних об'єднань), які вже довели свій позитивний вплив на життя суспільства, має на меті створення безпечних та сприятливих умов для їх соціального служіння та участі у суспільно-корисних програмах і проектах.

На жаль, трапляються випадки, коли у процесі встановлення вищезазначених критеріїв у деяких країнах беруть верх вузькогрупові інтереси прихильників певних церков над загальносуспільними інтересами, перетворюючи ці критерії в засоби дискримінації. Принцип релігійного плюралізму повинен бути не тільки задекларований, а також застосовуватися на практиці при реєстрації нових релігійних об'єднань. Наприклад, спроба Словацької Республіки використовувати тільки одну групу вищезазначених критеріїв як для реєстрації релігійних організацій, так і для соціального партнерства з ними фактично призвела до появи дискримінації на релігійному ґрунті.

В основу правового регулювання взаємовідносин держави і церкви (релігійних об'єднань) в Україні покладено такі демократичні принципи, як відокремлення церкви від держави і школи — від церкви, захист прав і рівність громадян незалежно від їх ставлення до релігії. Так, ст. 35 Конституції України [5] (далі — Конституції) гарантує кожному свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб [1, с. 334]. У ст. 3 та 4 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" (далі — Закону), є аналогічні нор-

ми та до переліку обмежень включена також "громадська безпека", що не суперечить нормам міжнародного права. Тобто правове регулювання та діяльність органів державної влади не може звужувати обсяг релігійних прав, визначених цими межами. Реалізація права віруючих на відправлення релігійних культів забезпечується спеціальними законами та контролем за неухильним додержанням їх з боку держави та її органів [3, с. 101].

До прийняття рішення Конституційного Суду від 08 вересня 2016 року (№ 6-рп/2016) в Україні інсували певні проблем з отриманням дозволу (згідно ч. 5 ст. 21 Закону клопотання про видачу вказаного дозволу подається не пізніше, ніж за десять днів до призначеного строку проведення богослужіння, обряду, церемонії чи процесії, крім випадків, які не терплять зволікання) від органів місцевої влади на проведення релігійними організаціями масових заходів. Конституційний Суд своїм рішенням встановив повідомчий характер молитовних і релігійних зібрань, але також вказано на можливість застосування обмежень у відповідності до ст. 39 Конституції України, як того вимагає ст. 11 (Свобода зібрань та об'єднання) Європейської Конвенції та які певною мірою суперечать вичерпному переліку обмежень у відповідності до ст. 9 (Свобода думки, совісті і релігії) Європейської Конвенції. Зауважимо, що існує суттєва відмінність у підставах введення обмежень для масових заходів: у ст. 39 Конституції України вказано "в інтересах національної безпеки та громадського порядку" на відміну від ст. 11 Європейської Конвенції "в інтересах національної або громадської безпеки". Використання сполучника "або" в ст. 11 Європейської Конвенції вказано для тих випадків, коли такі обмеження встановлюються для релігійних організацій, щоб при встановленні обмежень право на свободу релігії і світогляду з міркувань безпеки не вийти за вичерпний перелік ст. 9 Європейської Конвенції, в якому відсутнє обмеження в інтересах "національної безпеки".

Крім того, поєднання обмежень права на свободу релігії і світогляду в умовах воєнного або надзвичайного стану у статті 64 Конституції також суперечить нормам міжнародного права — згідно п. 2. ст. 4 МПГПП релігійна свобода, навіть в умовах надзвичайного стану, не підлягає більшому обмеженню, ніж це вказано в ст. 18 МПГПП, тому бажано врахувати цей факт в нових редакціях Конституції України. Також слід нагадати, що Конституція встановлює пріоритет при вирішенні спірних питань: положенням ст. 9 Конституції України передбачено: "Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України".

Також серед політиків та науковців виникають певні дискусії щодо можливості встановлення додаткових обмежень місіонерської діяльності. На думку М. Бабія, правові засади буття релігійних організацій, місіонерської діяльності і віруючих знаходяться в нерозривному зв'язку. Порушення, ігнорування прав релігійних спільнот, в тому числі і місій, веде прямо до порушення, дискримінації прав віруючих. Щодо роботи в Україні місіонерів — представників зарубіжних релігійних центрів, то вона регулюється ст. 24 Закону.

Встановлено, що служителі культу релігійні проповідники, наставники, інші представники зарубіжних ре-

лігійних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні, можуть займатися проповіданням релігійних віровчень, виконанням релігійних обрядів чи іншою релігійною діяльністю лише в тих релігійних організаціях, за запрошенням яких вони прибули і за офіційним погодженням з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту відповідної релігійної організації.

Тобто йдеться про необхідність офіційне погодження на в'їзд і відповідну богослужбову, релігійно-освітню, проповідницьку діяльність. Це оформляється окремим офіційним документом, що є підставою для оформлення в'їзних віз і здійснення запланованої діяльності, яка має базуватися лише на вимогах Закону. Хоча, слід зауважити, що на рівні окремих місцевих владних структур є спроби регулювати цю проблему за допомогою так званої регіональної "нормотворчості", обмежуючи діяльність як місій, місіонерів, так і нетрадиційних релігійних груп [8, с. 116—117].

Наприклад, у 2014 році під час обговорення питання щодо неприпустимості запрошення з боку УПЦ (МП) до України п. Кирила, вітчизняний релігієзнавець Ю. Решетніков пропонує Міністерству культури скористатися своїм правом, передбаченим ст. 24 Закону: "не погоджувати візит такого релігійного діяча, якщо це суперечить національним інтересам, а саме, по суті, про заборону Церкві апіорі порушувати питання про запрошення Патріарха" [13].

З таким твердженням важко погодитися, тому що в цьому випадку спостерігаємо пропозицію застосування розширеного безпекового (обмежувального) критерію щодо місіонерів-іноземців. Так, у звіті Спеціального Доповідача Генасамблеї ООН за 2009 рік наголошується, що місіонерська діяльність приймається як законний прояв релігії або переконань, і тому користується захистом прав, який встановлено ст. 18 МПГПП та інших відповідних міжнародних документах. Місіонерська діяльність не може розглядатися як порушення свободи релігії і переконань інших осіб, якщо всі зацікавлені сторони є дорослими людьми, здатні міркувати самі по собі, а якщо немає відношення залежності або ієрархії між місіонерами і об'єктами місіонерської діяльності [19].

Питання розробки та прийняття Концепції державно-конфесійних відносин вже довгий час знаходиться на стадії публічного обговорення. На жаль, поодинокі критика вад цього законопроекту залишилась поза увагою. Так, на думку українського правозахисника М.В. Яворського, основним недоліком проекту залишається те, що він є протекціоністським документом Церкви, часто спрямованим на обмеження прав релігійних меншин. Чого вартує тільки положення протекціоністськи, що "держава має право встановлювати адміністративні обмеження здійснення права на свободу совісті та діяльність Церкви, що диктуються... збереженням традиційної релігійної культури суспільства" — розширене тлумачення ст. 35 Конституції є неприпустимим [11, с. 6], тобто мова йде знову про застосування розширеного безпекового критерія.

ВИСНОВОК

Можна погодитися з поширеною у вітчизняному науковому середовищі думкою, що жодна модель дер-

жавно-церковних відносин іншої країни не може бути повністю перенесена на український ґрунт. У різних державах існують власні релігійні традиції, принципи та практики правового регулювання в сфері відносин держави і релігійних об'єднань, тим не менш, загальні тенденції та певні напрацювання демократичних країн ЄС можуть бути враховані в процесі вдосконалення вітчизняного законодавства.

Поглиблений аналіз конкретного складу безпекових критеріїв досліджуваних моделей державно-конфесійних відносин дозволяє отримувати додаткову інформацію та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки щодо безпекового виміру державної політики в цій сфері. Найбільш перспективним напрямом подальших досліджень представляється розвиток компаративного аналізу щодо використання безпекових критеріїв у різних сферах (галузях) відносин держави і релігійних об'єднань та визначення ролі вищезазначених критеріїв у процесі формування і реалізації державної політики в сфері свободи совісті, релігії.

Література:

1. Адміністративна діяльність. Частина особлива: підручник / За заг. ред. проф. О.М. Бандурки. — Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, "Еспада", 2000. — 368 с.
2. Бергер П.Л. Религиозный опыт и традиция / П.Л. Бергер, сост. В.И. Гараджа, Е.Д. Руткевич // Религия и общество: хрестоматия по социологии религии. — М., 1996. — С. 212—229.
3. Деркач А.Л. Государственно-церковные отношения / А.Л. Деркач. — К.: Издательский отдел УПЦ, 2009. — 320 с.
4. Здіорук С.І., Токман В.В. Політика ЄС у сфері суспільно-релігійних та державно-церковних відносин. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/May08/04.htm>
5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: офіц. текст // ВВР України. — 1996. — № 30. — С. 141.
6. Робберс Г. Государства и религии в Европейском Союзе / Г. Робберс. — М.: Ин-т Европы РАН, 2009. — 719 с.
7. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) / 30.3.2010 УА Офіційний вісник Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/23491> (дата звернення: 15.11.2016).
8. Мартинез-Торрон Х. Защита религиозной свободы в системе Европейской Конвенции по правам человека / Х. Мартинез-Торрон, Р. Наварро-Валлс; за ред. А. Колодного і В. Єленського // Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії: науковий щорічник. — К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 1999. — С. 15—24.
9. Неронова М.Ю. Религиозная традиция и множественность миров культурного опыта / М.Ю. Неронова // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. — СПб., 2009. — Т. 10, № 1. — С. 62—69.
10. Палінчак М.М. Система державно-церковних відносин у посткомуністичній Європі: уроки для України / М.М. Палінчак // Соціогуманітарні проблеми людини. — 2012. — № 6. — С. 170—184.

11. Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. В. Яворського. — Харків: Фоліо, 2005. — 92 с.

12. Релігія і релігійність у посткомуністичній Європі. Цифри і факти без інтерпретацій // Людина і світ. — 1997. — № 11—12. — С. 2—11.

13. Решетников Ю. Екскес виконавця чи державна стратегія? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/26139-eksces-vikonavcya-chi-derzhavna-strategiya.html>

14. Федючек І. Досвід державно-церковних відносин країн Центрально-Східної Європи: уроки для України / І. Федючек // Релігійна свобода. Наук. щорічник. — № 11. — К., 2007. — С. 82—87.

15. Филипович Л. Нові релігійні течії України в структурі державно-церковних відносин: стан і перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lilip56.wordpress.com/нові-релігійні-течії-україни/>

16. Donald A. and Howard E. The right to freedom of religion or belief and its intersection with other rights (research paper for ILGA-Europe, 2015) [Online], available at: http://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Attachments/the_right_to_freedom_of_religion_or_belief_and_its_intersection_with_other_rights__0.pdf

17. Durham C. and Ferrari S. Laws on Religion and the State in Post-Communist Europe, Leuven: Peeters, 2003, 428 p.

18. EU guidelines on the promotion and protection of freedom of religion or belief, Council of the European Union, 2013 [Online], available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/137585.pdf

19. Interim Report of the Special Rapporteur on Freedom of religion and Belief, General Assembly of the United Nations, 60th Session, para. 67, [Online], available at: http://www2.ohchr.org/english/issues/religion/docs/A_60_399.pdf

References:

1. Bandurka, O. M. (2000), *Administrativna diial'nist'. Chastyna osoblyvya: Pidruchnyk* [Administrative activities. Some special: Textbook], Espada, Kharkov, Ukraine.

2. Berger, P.L. (1996), "Religious experience and tradition", *Relyhiya y obschestvo: khrestomatyia po sotsyolohyy relyhyu* [Religion and society: a reader on the sociology of religion], Moscow, Russia.

3. Derkach, A.L. (2009), *Gosudarstvenno-cerkovnye otnosheniya* [State-church relations], Publishing Department of the UOC, Kyiv, Ukraine.

4. Zdioruk, S and Tokman, V. (2008), "EU policy in the field of social, religious and church-state relations", [Online], available at: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/May08/04.htm> (Accessed 05 Feb 2017).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", *VVR*, vol.30.

6. Robbers, G. (2009), *Gosudarstva i religii v Evropejskom Sojuze* [State and religion in the European Union], In-t Evropy RAN, Moscow, Russia.

7. Council of the European Union (2010), "Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union", [Online],

available at: <http://www.minjust.gov.ua/file/23491> (Accessed 05 Feb 2017).

8. Martinez-Torron, Z. (1999), "Religious freedom in the system Evropeyskoy this Convention on human rights", *Relihijna svoboda: pryroda, pravovi i derzhavni harantii: naukovyj schorichnyk* [Religious freedom: nature, law and government guarantees: Research Yearbook], Institute of Philosophy H. Skovoroda NAS, Kyiv, pp. 15—24.

9. Neronova, M. Yu (2009), "Religious traditions and multiplicity of worlds cultural experience", *Journal of Russian Christian Humanitarian Academy*, Vol. 10, no. 1, pp. 62—69.

10. Palinchak, M. (2012), "System of church-state relations in post-communist Europe: lessons for Ukraine", *Sotsiohumanitarni problemy liudyny*, vol. 6, pp. 170—184.

11. Yavorsky, V. (2005), *Svoboda relihii ta virospovidannia v Ukraini v konteksti dotrymanna mizhnarodnykh standartiv z prav liudyny ta osnovnykh svobod* [Freedom of religion and worship in Ukraine in the context of international standards of human rights and fundamental freedoms], Folio, Kharkiv, Ukraine.

12. Human and the world (1997), "Religion and religiosity in post-communist Europe. Facts and figures without interpretations", *Human and the world*, vol. 11—12, pp. 2—11.

13. Reshetnikov, Yu. (2014), "Kurtosis artist or national strategy?", [Online], available at: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/26139-eksces-vikonavcya-chi-derzhavna-strategiya.html> (Accessed 05 Feb 2017).

14. Fedyuchek, I. (2007), "The experience of church-state relations in Central and Eastern Europe: Lessons for Ukraine", *Inst. Religious freedom. Science. Yearbook*, vol. 11, pp. 82—87.

15. Fylypovych, L (2003), "Experience state-church relations in Central and Eastern Europe: Lessons for Ukraine", [Online], available at: <http://lilip56.wordpress.com/novi-relihijni-techii-ukrainy/> (Accessed 05 Feb 2017).

16. Donald, A. and Howard, E. (2015), "The right to freedom of religion or belief and its intersection with other rights", *Research paper for ILGA-Europe*, [Online], available at: http://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Attachments/the_right_to_freedom_of_religion_or_belief_and_its_intersection_with_other_rights__0.pdf (Accessed 05 Feb 2017).

17. Durham, C. and Ferrari, S. (2003), *Laws on Religion and the State in Post-Communist Europe*, Peeters, Leuven, Belgium.

18. Council of the European Union (2003), "EU guidelines on the promotion and protection of freedom of religion or belief", [Online], available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/137585.pdf (Accessed 05 Feb 2017).

19. General Assembly of the United Nations (2009), "Interim Report of the Special Rapporteur on Freedom of religion and Belief", [Online], available at: http://www2.ohchr.org/english/issues/religion/docs/A_60_399.pdf (Accessed 05 Feb 2017).

Стаття надійшла до редакції 17.02.2017 р.